

ਪੰਜਾਬ ਸਮੱਸਿਆ

ਮਲ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀ ਹੈ ?

ਆਖਰਕਾਰ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨੂੰ ਇੰਦਰਾ-ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਫੌਜੀ-ਬੂਟਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਚਲ ਸੁਟਿਆ। ਇਸ ਤਿੰਨ ਜੂਨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਮਾਨ ਭਾਰਤੀ-ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੌਂਪ ਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਯੁੱਧ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਚ "ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ 'ਘਟੋ-ਘਟ' ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਨੂੰ ਢਾਹ ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਸੈਂਕੜੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ-ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਰਫਿਊ ਲਗ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਹੁਣ ਫੌਜੀ-ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼-ਸ਼ੀਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਚਲਣ ਲਈ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਰੁਖ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਲ ਮੋੜ

ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਕੱਲ ਤਕ ਬਰਤਾਨਵੀ-ਸਾਮਰਾਜ-ਵਿਰੁਧ ਲੜੀ ਗਈ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਨਾਇਕ ਸਨ ਅਜ ਅਚਾਨਕ 'ਕੌਮ-ਧੌਰੀ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲਗੇ ਹਨ ?

ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ (ਭਾਰਤੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ) ਸੀ. ਪੀ. ਐਮ (ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ (ਸਮੇਤ ਅਪੋਜੀਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ 'ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇਹ ਸ਼ਿਕਵਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਹ (ਕਦਮ) ਕਾਰਵਾਈ ਪਹਿਲੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ। ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸ਼ਾਸਕ ਵਰਗ ਸੁਖ ਦੀ ਸਾਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਚਲੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਕਤਲੇ-ਆਮ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਤਾਂ ਬੱਚ ਗਈ ! ਚਲੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋਈ, ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਅਪੋਜੀਸ਼ਨ ਦੀ 'ਏਕਤਾ ਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਬਾਰੇ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਪਰੰਤੂ, ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਰੋਜ਼ੀ, ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਜਨਵਾਦ ਲਈ ਲੜ ਰਹੀ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਨੇਕ ਸਵਾਲ ਉਠ ਖੜੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਪੰਜਾਬੀ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਦਭਾਵ

ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਫੌਜੀ-ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਕਿਉਂ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ? ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਖੱਕੇ ਜਾਂ ਵਰਗ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਕੌਮੀ ਅੰਦੋਲਨ ਤੇ 'ਉੱਗਰਵਾਦੀ' ਦਾ ਲੇਬਲ ਕਿਉਂ ਲਗਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਉੱਗਰਵਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿਉਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗੇ ਫਸਾਦ ਕਿਸੇ ਜਨਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਆਮ ਚੋਣਾਂ ਵੇਲੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਜਨਤਕ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਨਾਲ 'ਵਿਦੇਸ਼ੀ-ਹੱਥ' ਦਾ 'ਹਊਆ ਕਿਥੋਂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਕੱਲ ਤਕ ਬਰਤਾਨਵੀ-ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ-ਵਿਰੁਧ ਲੜੀ ਗਈ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਨਾਇਕ ਸਨ ਅੱਜ ਅਚਾਨਕ 'ਕੌਮ-ਧ੍ਰੋਹੀ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲਗੇ ਹਨ? ਜੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਜਨ-ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਦਮਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਆਮ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਲਈ ਯਤਨ-ਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਉਸ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਨਿਰੰਕੁਸ ਕਦਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤੱਰਕ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੱਲ ਤਕ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਪੋਜੀਸ਼ਨ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ 'ਆਸਾਮ-ਨਰਸੰਹਾਰ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀ' ਅਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅੱਜ ਉਸਦੇ ਇਸ ਅਪਰਾਧ ਨੂੰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਪੈਰੋਕਾਰ ਵਾਂਗ ਕਿਉਂ ਸਲਾਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ? ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ 'ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਦਾ ਰਖਿਆ ਦਾ ਭਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁੱਕਲ ਦੇ ਸੱਪਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ-ਮਾਤਰ ਆਦਰਸ਼ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਫੁੱਟ ਦੇ ਬੀਜ ਬੀਜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਮਨਕਾਰੀ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਬਾਰੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੈ, ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਨੀਅਤ-ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਮਸਿਆ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੇ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਲਈ ਆਉ, ਅਸੀਂ ਅਕਾਲੀ-ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੀਏ :

ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ?

ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਅਧਾਰ "ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ" ਦੌਰਾਨ ਬਣਿਆ। 'ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ' ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਰਾਜਸੱਤਾ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ, ਦਲਾਲ ਅਤੇ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ-ਚਰਿਤਰ ਵਾਲੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਅਤੇ ਸਾਮੰਤਵਾਦੀ ਗਠਬੰਧਨ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਨਿਰੰਤਰਕਾਰੀ (ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਨਾਲ) ਅਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਮੁਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। 'ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ' ਪਿਛੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦਾ ਹਿੱਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ

ਦੁਆਰਾ ਈਜ਼ਾਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖਾਦ, ਉਨਤ ਬੀਜ, ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ, ਟ੍ਰੈਕਟਰ ਆਦਿ ਲਈ ਮਾਰਕੀਟ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਿੰਡਾਂ ਤਕ ਆਰਥਿਕ-ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋ ਜਾਏ । ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੇ, ਨਿਜੀ ਜਾਂ ਸਰਵਜਨਕ ਖੇਤਰ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਵਡੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ 'ਸੇਵਾਵਾਂ' ਦੇ ਬਦਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ-ਢੰਗ ਦੇ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਣੇ ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ-ਮਾਰਕੀਟ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਹਾਸਲ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਰੋਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ । ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨਾਲ ਵਡੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਣ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਤੇ ਸੌਖੇ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਜਾਂ ਆਮ ਖੇਤੀ-ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਰ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ—ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧ ਸਕਦੀ ਸੀ । ਪੰਜਾਬ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ "ਪ੍ਰਯੋਧ-ਸਥਲ" ਬਣਿਆਂ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਸਾਮੰਤੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਵਡੇ ਵਡੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦਾ ਪਸਾਰ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਾਹੀਕਾਰ, ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਕਿਸਾਨ, ਪੇਂਡੂ ਸਰਵਹਾਰਾਂ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਨਵੇਂ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ । ਅਤੇ ਇਹ ਵਰਗ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਹੈਸੀਅਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੇ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲਗੇ । ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਵਿਚ ਸੂਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤੇ 'ਟੀਚੇ' ਇਕ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪੂਰੇ ਤਾਂ ਹੋਏ ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਛਿੰਨ-ਭੰਗਰ ਸਾਬਤ ਹੋਈ । ਬਹੁਤਾ-ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਲੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਨੇ ਵਾਹੀ-ਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਡੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੀ ਖੱਲ ਲਾਹੁਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ । ਵਡੇ ਵਡੇ ਪੂੰਜੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲੁੱਟ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ-ਵੰਡਾਕੇ ਖੂਬ ਚਾਂਦੀ ਬਣਾਈ । ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਖਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਆਸਮਾਨ ਛੂਹਣ ਲਗੀਆਂ ਪਰੰਤੂ ਕਿਸਾਨ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਇਕਦਮ ਘੱਟਣ ਲਗੀਆਂ । ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅਸੰਤੁਲਨ ਕਾਰਨ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਤਾ । ਇਸ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਬੋਝ ਹੋਰ ਭਾਰੀ ਹੋਣ ਲਗਾ । ਕਿਉਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਰਧ-ਸਾਮੰਤੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕੁੱਝ 'ਚੋਣਵੇਂ ਇਲਾਕਿਆਂ' ਵਿਚ 'ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ' ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਭੂਮੀ-ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਢਾਂਚਾ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਘਰੇਲੂ-ਮਾਰਕੀਟ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਣ ਦੇ ਬਜਾਏ ਖੇਤ੍ਰੀ-ਅਸੰਤੁਲਨ ਵੀ ਵਧਣ ਲਗ ਪਿਆ । ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਕਟ ਹੋਰ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਹੂਆ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਆਧੁਨਿਕ ਔਜ਼ਾਰ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਗਏ । ਕਰਜ਼ੇ ਵੰਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਗੰਢ-ਸੰਢ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਲਾਲਾਂ (ਵਿਚੋਲਿਆਂ) ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਤਬਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਭ੍ਰਸ਼ਟਾਚਾਰ ਸੂਦਖੋਰੀ ਅਤੇ

ਸੱਟੇਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰ ਗਰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਇਸ ਕਾਰਨ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ, ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿਚ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਇਸ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰਿਤ-ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਭੇਦਭਾਵ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

1973 ਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੱਤੇ ਦੀ ਚੋਥੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਇਸ ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਗਾਂ ਹਨ :

- (1) ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਨੇਤਤਾ ਅਤੇ ਸੰਪਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਇਕਾਈ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।
- (2) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ ਨਿਸਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ।
- (3) ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਸੰਬੰਧੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਨਦੀ-ਡੱਟ-ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ।
- (4) ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਦੀਆਂ ਤੇ ਬਣੇ ਹੈਡਵਰਕਸ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰਣ ਹੋਵੇ।
- (5) ਰਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਸੱਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ। ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਖਿਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ, ਤਾਰ, ਡਾਕ ਤੇ ਰੇਲਵੇ ਅਤੇ ਕਰੰਸੀ ਦੇ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਤੀਕ ਸੀਮਤ ਹੋਵੇ।

ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਖਪਤ-ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਘਟਾਣ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪਾਦਕ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਧਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਘਟੋ ਘਟ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਰਗੀਆਂ ਜਨ-ਹਿੱਤਕਾਰੀ ਮੰਗਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਹੱਦੀਬੰਦੀ ਦੀ ਸੀਮਾ 18 ਏਕੜ ਤੋਂ ਵਧਾ ਕੇ 30 ਏਕੜ ਕਰਨ, ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਤੇ ਆਬਕਾਰੀ-ਟੈਕਸ ਹਟਾਣ, ਵਾਹੀਯੋਗ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਟੈਕਸ ਖਤਮ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨਤਾ, ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਾਹੀਕਾਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਗਾਂ ਹਨ : ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 25 ਦੇ (ਬੀ) ਭਾਗ ਦੀ ਤਰਮੀਮ, ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਹੱਸਤੀ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਧਰਮ ਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ 'ਪਵਿਤਰ ਸ਼ਹਿਰ' ਕਰਾਰ ਦੇਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਗਾਂ ਨੇ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਾਂਗਰਸ (ਆਈ) ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹਿਲ ਗਈਆਂ। ਪਰੰਤੂ ਅੰਦੋਲਨ ਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਾਹੀਕਾਰ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਸਮੱਸਿਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਘਟ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਗਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਕਮਜ਼ੋਰ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਮਧਕਾਲੀਨ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਲ ਦਿਤਾ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਾਰਨ

1977-80 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਅਕਾਲੀ-ਜਨਤਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਭਾਲਿਆ; ਤਾਂ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੱਤੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਅੰਦੋਲਨ ਆਰੰਭ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਸੁਲਾਹ-ਸਮਝੌਤੇ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਜਦੋਂ 1980 ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਾਦਲ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਟਿੱਕ ਨਾ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ 1982 ਤਕ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਮੱਚ ਉਠੀਆਂ।

ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਧਾਰਾ :

ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੁਆਰੇ ਚਲਾਏ ਗਏ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਕਾਰਨ 'ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ' ਦੀਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ, ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਅਣਗੌਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਅਤੇ ਜਨ-ਸਧਾਰਨ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ-ਸਮੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ-ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਮਾਰਚ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਚੰਡੀਗੜ ਵਿਚ ਰਾਜਭਵਨ ਨੂੰ ਸੱਤ ਦਿਨ ਤਕ ਘੇਰੀ ਰਖ ਕੇ ਇਸ ਜੁਝਾਰੂ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਉਠਾਇਆ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੋਢੀ ਸੀ ਸ੍ਰ: ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ 1 ਮਈ ਤੋਂ 7 ਮਈ ਤਕ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਔਣੇ ਰੋਕ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਦਬਾਅ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਨੋਟਿਸ ਦਿਤਾ ਕਿ ਅਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨਾ ਮੰਨੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਦੂਸਰੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਦੀ ਬਰਾਮਦ ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਇਸ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੰਗਾਂ ਹਨ: ਕਣਕ ਦੇ ਖਰੀਦ-ਮੁੱਲ ਵਿਚ ਯੋਗ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇ। ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਲਯ ਆਯੋਗ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਕੇ, ਲਾਗਤ-ਮੁਲ ਆਯੋਗ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਕਿਸਾਨ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਦਯੋਗਿਕ-ਵਸਤਾ-ਮੁੱਲ-ਸੂਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਥਿਆ ਜਾਏ। ਇਸ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਣਕ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਲਈ ਬੀਜਣ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਹੇਠ ਆਉਂਦਾ ਧਰਤ ਦਾ 25% ਹਿੱਸਾ ਘਟ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵਪਾਰਕ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਣ। ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਵਾਪਸ ਨਾ ਮੌੜੇ ਜਾਣ। ਕਿਸੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਨ ਦਿਤੀ ਜਾਏ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨੇਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਾ ਵੜ੍ਹਣ ਦੇਣ। ਬਲਕਿ ਕਰਜ਼ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਲਈ ਆਏ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਰਜ਼ੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਵੀ ਕੀਤਾ।

ਉਸ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਿਥੇ 'ਹਰੀ-ਕ੍ਰਾਂਤੀ' ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 80% ਕਿਸਾਨ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਦਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ 25% ਕਿਸਾਨ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਵੀ ਹੇਠਾਂ ਹੈ

ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ । ਕਰਨਾਟਕ ਅਤੇ ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀ ਕਿਸਾਨ ਨੇਤਾਵਾਂ ਵੀ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋਣ ਦਾ ਪਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ । ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਅੱਲਗ ਥਲਗ ਹੋ ਗਏ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 3 ਜੂਨ 1984 ਤੋਂ ਅਨਾਜ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਰੋਕਣ ਦਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ । ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਧਾਰਾ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕੱਚੀ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਜਗਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਜਿਸ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਉਨਮਾਦ ਅਤੇ ਉਗਰ ਪੰਥ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਉਸ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਆਸਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਣ ਲਗ ਪਏ । ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ ਤੱਥਾਕਥਿਤ ਪ੍ਰਮੁਖ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿਸਕਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਪਲਾ ਫੜਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ?

ਦਰਅਸਲ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਨਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਵਿਲਖਣ ਚਰਿਤਰ-ਲਖਸ਼ੁ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਕਿਥੋਂ ਆਏ ਹਨ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਉਨਮਾਦ ਤੇ ਉਗਰ ਪੰਥ ?

1970 ਦੇਬਾਅਦ ਆਏ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਰਾਨ ਵਰਗ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਹਨਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਦਮ ਕਦਮ ਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ । 1974 ਦੇ ਜੇ. ਪੀ. ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਜਬਰੀ-ਦਮਨ, 1975 ਵਿਚ ਸੰਕਟਕਾਲ ਦਾ ਐਲਾਨ, 1980 ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਨਵਾਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ, ਆਸਾਮ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਕੁੱਚਲਣ ਲਈ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ । ਉਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਨਿਰਨੈ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਜਨਤਾ ਤੇ ਫੌਜੀ-ਦਮਨ, ਬਿਹਾਰ, ਤਾਮਲਨਾਡੂ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਜੁਝਾਰੂ-ਕਿਸਾਨ-ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਜੀਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਮਲੇ—ਇਹ ਸਭ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ । ਅਸਾਂ ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਜਨਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ "ਪਾੜੋ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ" ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾ ਕੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਉਨਮਾਦ ਅਤੇ ਉਗਰਵਾਦ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਕੀ ਸਿਧਾਰਥਸ਼ੰਕਰ ਰੇਅ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨਕਾਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ-ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ 300 (ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਏ) ਤੇ ਇਕ ਫਿਵਾਲਵਰ ਦੇ ਮੁੱਲ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਛਾਤਰ ਪਰੀਸ਼ਦ ਦਾ ਗਠਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ? ਕੀ ਆਸਾਮ-ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਘਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉਨਮਾਦ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਆਸਾਮੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਰੁਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਅਹਿਮ ਰੋਲ

ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ? ਕੀ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ? ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਅਤਿਆਚਾਰ ਵਿਰੁਧ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ ? ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਸ਼ਾਸਕਵਰਗ ਜਦੋਂ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਦੀਆਂ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ਨੂੰ ਬਚਾਣ ਲਈ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ, ਅੰਧਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਅਤੇ ਅਤਿਵਾਦ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਇਹੋ ਕੁਝ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਦਬਾਣ ਲਈ ਵੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਇਹੋ ਰਾਹ ਅਪਨਾਇਆ।

ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਤੇ 'ਦੱਲ ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਰੋਧੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਹਵਾ ਦਿਤੀ। ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਿਚ ਗਰਮ-ਧੜੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਾੜ ਕੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਵਿਖਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਜਦੋਂ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ ਤਿੰਨ-ਧਿਰੀ ਵਾਰਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਆਏ ਸਨ ਤਾਂ ਭਜਨ ਲਾਲ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਹਰਿਆਣੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਦੰਗਾ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਵਾਰਤਾ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਕੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਕਾਲੀ ਹੀ ਦੰਗੇ ਕਰਵਾਣ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰਿਆਣੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਚੁਣਿਆ ਜਿਥੇ ਹਿੰਦੂ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਹੈ ? ਦਰਅਸਲ ਸਰਕਾਰੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਨਾਲ ਜਿਸ ਅਤਿਵਾਦੀ-ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੱਕੜ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਦੰਗੇ, ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਗਰਵਾਦੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਜਾਰੀ ਰਖੀਆਂ। ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੁਕਾਣ ਲਈ ਸੰਤ ਲੌਗੋਵਾਲ ਦੀ ਇਹ ਮੰਗ ਕਿ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਗਰਵਾਦੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਇਕ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਈ ਜਾਏ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਸ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਈ ਗਈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਗਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗਰਮ ਧੜੇ, ਉਗਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧਣ-ਫੁਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇੰਦਰਾ ਦੀਆਂ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਨੀਤੀਆਂ ਤੇ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਖਾਸਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਂਝ ਤੇ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਮਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਉਠਿਆ ਜਨਤਾ ਦਾ ਹਰ ਅੰਦੋਲਨ 'ਉਗਰਵਾਦੀ' ਦੇ ਲੇਬਲ ਨਾਲ ਹੀ ਬਦਨਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਆਮਦ, ਪ੍ਰੈਸ ਸੈਂਸਰਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ :
ਲੇਕਿਨ ਇਕ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਪਹਿਲਦਕਮੀ ਨੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਅਤੇ

ਉੱਗਰਵਾਦੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਜਨਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਧਰ ਤਕ ਫੈਲਾਅ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜ-ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸਫਲ ਬਣਾਨ ਵਿਚ ਕਾਰਗਰ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਜਨਤਾ ਵਿਚ "ਸਮਾਨਤਰ ਸਰਕਾਰ" ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਬੱਦਲ ਮੰਡਰਾਣ ਲਗ ਪਏ। ਤੀਸਰਾ ਅਕਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਅਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਉਦੋਂ ਤਕ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਅਰਧ-ਸਾਮੰਤੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਨਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਜਾਂ ਘਟੋ ਘਟ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ (ਸਰਮਾਇਦਾਰੀ) ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਲਾਲਾਂ-ਵੱਡੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਦੇ ਮੂਲ-ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਨਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ। ਚੌਥਾ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਅਕਾਲੀਆਂ ਤੇ ਯੂਨੀਅਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜਿਤ, ਜੋ ਘਟੋ-ਘਟ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ (ਆਈ) ਦਾ ਭਵਿਖ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਂਦੀ। ਪੰਜਵਾਂ ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ ਸ਼ਾਸਕ-ਵਰਗ ਦੇ ਖੇਮੇ ਵਿਚ ਵੀ ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਧ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰਾਜ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੁਧਾਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਜਾਰੀ ਰਖਣਾ ਅਸੰਭਵ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਸੈਨਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਸਤਾ ਸੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਫਤਹਿ ਕਰਕੇ, 'ਪੈਰਲਲ ਸਰਕਾਰ' ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਖਬਰ ਲੈਣ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਗੁੱਪਤ ਰਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਆਪੀ-ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ-ਉਵੇਂ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਅਨਾਜ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਤੇ ਰੋਕ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੰਦਹਾਲ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਖੜਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਬਾਅਦ ਗੋਲਡਨ ਟੈਂਪਲ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਦੀਵਾਰਾਂ, ਸੰਦੂਕਾਂ, ਚਬੂਤਰਿਆਂ, ਤਹਿਖਾਨਿਆਂ, ਬੂੰਗਿਆਂ ਅਤੇ ਖੂਹਾਂ 'ਚੋਂ ਅਚਾਨਕ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਹਥਿਆਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਲਗੇ। ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਗਰਮ-ਧੜੇ ਨੇ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਹਥਿਆਰ ਇਕਠੇ ਕੀਤੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੈਨਿਕ-ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਆਤਮ ਰਖਿਆ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਪੰਰਤੂ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਖਤ-ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਰਹਿ ਰਹੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇਤਨੇ ਹਥਿਆਰ-ਇਕਠੇ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ 'ਏਨੇ ਹਥਿਆਰ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੋਲਡਨ ਟੈਂਪਲ ਨੂੰ ਇਕ 'ਬਖਤਰਬੰਦ ਕਿਲਾ' ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਹੋਵੇ ਉਹ ਸੈਨਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਟਿਕ ਸਕੇ-ਇਹ ਗੱਲ ਹੈਰਾਨੀ ਅਤੇ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਪਤ ਹੀ ਰਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁੱਪਤ ਰਖਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰੈਸ-ਸੈਂਸਰਸ਼ਿਪ ਲਗਾ ਦਿਤਾ। ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਪ੍ਰੈਸ ਬਿਲ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅੱਗ-ਉੱਗਲਣ ਵਾਲੇ ਪਤਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਨੈਤਿਕ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਰਹੀ ਕਿ ਉਹ ਪੁਛ ਸਕਦੇ ਕਿ 'ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਤੂੰ ਜੋ ਕਹਿ ਰਹੀ ਏ ਜੇਕਰ ਉਹ ਸੋਚ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਚਾਈ ਉਜਾਗਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਂਦੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗੋਲਡਨ ਟੈਂਪਲ ਤਕ ਕੇਵਲ ਕਾਂਗਰਸ (ਆਈ) ਦੀ ਗੁਡਬੁਕ ਵਿਚ ਦਰਜ ਤੀਸਰੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਪਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਜਾਣ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੈਸ ਸੈਂਸਰਸ਼ਿਪ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਆਤਮ-ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਪੰਜਾਬ-ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਫੌਜੀ-ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਰੱਦੋ ਅਮਲ ਲਗਪਗ ਨਿਸਚਿਤ ਹੀ ਸੀ-ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੋਸ ਪੁਜਣ ਕਾਰਨ ਸਿਖ ਰੰਜਮੈਂਟ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹ। ਬਿਹਾਰ, ਬੰਗਾਲ, ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ 'ਚੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਖ ਸੈਨਿਕ ਬੈਰਕਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਵਫ਼ਾਦਾਰ' ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਛੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਅਜ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਲ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਹੀ ਲਵੇਗੀ ਪਰੰਤੂ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਯੁੱਧ ਦੇ ਹੀਰੋ ਜਨਰਲ ਅਰੋੜਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਫੌਜ ਤੇ ਜਨਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਸ਼ੰਕਾ ਤੋਂ ਭੈਭੀਤ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿ ਚੁਕੇ ਹਨ ਕਿ 'ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫੌਜੀ ਲਈ ਇਹ ਡਿਯੂਟੀ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਤੇ ਦੁੱਖਦਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।'

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਉਰਫ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਚਿਹਿਤਰ :

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਇਕ ਇਲਜ਼ਾਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨਤਾ ਅਤੇ ਖਾਸਕਰ ਸਿਖ ਦੇਸ਼ ਧੌਰ ਤੇ ਉਤਾਰੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ 'ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੁਝ "ਨਵੇਂ ਸਿਖ ਰੰਗਰੂਟ" ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਦੇਖ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਆਰ-ਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਹੈ। ਕੀ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਦਲਾਲਾਂ ਅਤੇ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਆਰਥਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇਸ਼ ਧੌਰ ਹੈ? ਕੀ ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਣਾ ਦੇਸ਼ ਧੌਰ ਹੈ। ਕੀ ਜਨਤਾ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਫੌਜੀਆਂ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਧੌਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਤੇ 'ਰਾਜ-ਧੌਰ' ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚਲੋ ਅਸੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਣ ਵਿਚ ਮਾਹਿਰ ਸ਼੍ਰੀ ਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਤੇ ਕੋਈ ਇਲਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਲਗਾਂਦੇ। ਪਰੰਤੂ ਅਸੀਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਜਹੀਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਿਰੋਧੀ ਮੰਗਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਸੰਪਰ-

ਦਾਇਕਤਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਯੁਧ ਛੇੜ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਰਾਹੀਂ ਐਸੀ ਦੇਸ਼ ਧੋਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਖਾੜ ਸੁਟਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ? ਅਤੇ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਅਗਰ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਸੰਗਠਿਤ ਹਿੰਸਾ "ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਲੋਕਤੰਤਰ" ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਐਸੀ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਸੰਘਰਸ਼ 'ਜਨਤਾ ਦਾ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 'ਵਿਦੇਸ਼ੀ-ਹੱਥ' ਵੇਖਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜਨ ਵਾਲੀ ਹਰ ਕੌਮ ਅਤੇ ਹਰ ਤਬਕੇ ਦੀ ਜਨਤਾ 'ਬਿਦੇਸ਼ੀ-ਹੱਥ' ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਨਾਸਲਵਾੜੀ ਵਿਚ ਚੀਨ ਦਾ ਹੱਥ ਸੀ, ਝਾਰਖੰਡ ਵਿਚ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਹੱਥ ਵਧਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਸਾਮ ਵਿਚ ਸੀ. ਆਈ. ਏ ਦਾ ਹੱਥ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੀ. ਆਈ. ਏ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਚੀਨ ਦਾ ਮਿਲਿਆ ਜੁਲਾ ਹੱਥ। ਬੱਸ ਵਿਚਾਰੋ ਰੂਸੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਹਿਲਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ! ਦਰਅਸਲ 'ਵਿਦੇਸ਼ੀ-ਹੱਥ' ਦੇ ਹਉਏ ਨਾਲ ਅੰਧ-ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਉਨਮਾਦ ਫੈਲਾ ਕੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਇਕ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਤਬਕੇ ਨੂੰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਅਤੇ ਵਖ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਕੂਟਨੀਤੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਜਿਸ਼ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਇੰਦਰਾ ਦਾ ਆਮ-ਹਥਿਆਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਜ਼ਮਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਮੰਨ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੋਠੇ ਕੋਠੇ ਤੇ 'ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹੱਥ' ਹੈ : ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਰਜਮੈਂਟ ਤੇ ਜਿਸ ਤੇ ਕੱਲ ਤਕ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸੀ ਅਤੇ ਕਠਿਨ ਤੋਂ ਕਠਿਨ ਸਮੇਂ, ਉਤਰ-ਪੂਰਬ ਦੇ ਜਨ-ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਦਬਾਣ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਥ ਨਿਭਾਇਆ—ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਿਰੰਤ੍ਰਣ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਖਿਆ ਦੇ ਕਾਬਲ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਕੀ ਐਸੀ ਨਿਕੰਮੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਫੌਰਨ ਉਖਾੜ-ਸੁਟਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ, ਇਹ ਮਾਸੂਮ ਜਨਤਾ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿਚ ਲਥਪਥ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਹੱਥ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਈ. ਐਮ. ਐਫ. (International Monetary Fund) ਦੀਆਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸੱਜੇ ਅਮਰੀਕੀ-ਹੱਥ ਅਤੇ ਸਵਰਜਨਕ-ਖੇਤਰ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਤੇ ਅਤੇ "ਭਾਰਤ-ਸੋਵੀਅਤ ਮਿਤਰਤਾ" ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਫੌਜੀ ਠਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਜੰਮੇ ਬੈਠੇ ਸੋਵੀਅਤ-ਹੱਥ ਨਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਰੋਧੀ-ਖੰਡਯਤ੍ਰ ਲਈ ਦਸਤਪੰਜਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਪਾਕ-ਗਠਜੋੜ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਸੱਚੀ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ।

ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ 'ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ' ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ, ਕੌਮਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਟੁਕੜਿਆਂ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਸ਼ਸਕ 'ਗਠਬੰਧਨ' ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜਸੱਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖਿਆ ਜਾਏ। ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਨੂੰ ਸਮਝਕੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਣ ਸਹੀ ਸੇਧ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸੇਧ "ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ" ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸਯਾਤੀ ਨੀਤੀ ਤੇ ਵੀ ਕਿੱਤੂ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇਗੀ।

ਕਿਥੇ ਖੜੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਪਾਰਟੀਆਂ ?

ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ-ਵਿਰੋਧੀ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਖੋਖਲੇਪਨ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਵਰਗ-ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਨਕਾਬ ਉਤਾਰ ਸੁਟਿਆ ਹੈ। ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ., ਸੀ. ਪੀ. ਐਮ., ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ, ਲੋਕ ਦਲ ਆਦਿ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਪੂਰਨ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਇਕ ਵਰਗ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਇਸ ਕਦਮ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ, ਇਕ ਵਰਗ ਨੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਸਥਿਤੀ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰਪੱਖ ਰਹਿਣ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਵਰਗ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ 'ਵਿਰੋਧ' ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਰਾਜਸੀ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਸੈਨਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਚਾਰ ਸ਼ੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਬਾਅਦ ਦੇ ਇਨਜ਼ਾਮਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲ ਗਈ ਹੈ। ਸਭ ਨੇ ਪ੍ਰੈਸ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਤੇ ਨਕ-ਮੂੰਹ ਵਟਣ ਤਕ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ 'ਜ਼ਖਮਾਂ ਦੇ ਮਰੱਹਮ' ਲਗਾਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਹਾਂ ਕਿਤੇ ਬੱਚੀ-ਖੁੱਸੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵੀ ਇੰਦਰਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ ਇਸ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਫੌਜੀ-ਕਾਰਵਾਈ ਦੇਰ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾ ਕੇ ਸ਼ੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਐਨ. ਟੀ. ਰਾਮਾਰਾਉ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਮਸਿਆ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਮੱਤ ਦੇ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਪਰਤਣ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ 'ਚੈਤਨਰਥਮਾਂ' ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਫਾਰੁਖ ਅਬਦੁਲਾ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ, ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਟਕਰਾਅ ਦੀ ਨੀਤੀ ਛੱਡਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ, ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਅਤੇ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਗੋਡੇ ਨਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ।

ਦਰਅਸਲ, ਇਕ ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਾਂਗਰਸ (ਆਈ) ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਾਰਟੀਆਂ ਲਈ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹਨਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ 'ਹਿੰਦੂ ਵੋਟ' ਵੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਰਖਣੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਚੁਪ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਦਮਨ ਸਮੇਂ ਇੰਦਰਾ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਨੀਤੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਮਾਮਲਾ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਸਮਰਾਜ-ਵਾਦ, ਉਸਦੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਦਲਾਲਾਂ ਅਤੇ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਦੇ 'ਗਠਬੰਧਨ' ਦੀ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵੁਲੇਖਾ

ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਸੱਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਵਰਗ-ਚਰਿਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ 'ਵਿਚੋਲੇ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਫੌਜ ਤਾਂ ਨਿਸਚੈ ਹੀ ਵਰਗਾਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛੇ ਕਿ ਰਾਜਸੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਾਰੂ-ਮਸ਼ੀਨ-ਸੈਨਾ ਦਾ ਅਗਰ ਵਰਗ-ਚਰਿਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀਆਂ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ, ਵਡੇ ਵਡੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ, ਨੌਕਰ-ਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ-ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ (ਸੁਰਖਿਆ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ-ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਤੇ ਏਨੀ ਬਰਬਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਦੈਤਾ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੀ ਹੈ? ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਭਾਗੀ ਕਿਉਂ ਬਣਦੀ ਹੈ? ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਮਾਸੂਮ ਤੇ ਨਿਹੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਟਾਰਗੇਟ ਕਿਉਂ ਬਣਾਂਦੀ ਹੈ? ਪਰੰਤੂ "ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦੇਰ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਹਥਕੰਡਾ ਇਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਬਾਰੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪਾਣ ਵਿਚ ਵਕਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬ-ਸਮਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਸਹੀ ਕਦਮ ਉਠਾ ਕੇ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਵਰਗ ਦੀ ਹਰੇਕ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਕੱਬਰ ਖੋਦਣੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ।

ਸਮਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਦਾ ਸਹੀ ਰੋਸ਼ਤਾ:

ਇਸ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਅੰਦੋਲਨ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਜਨ-ਅੰਦੋਲਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਧਾਰਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ—ਇਕ ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਧਾਰਾ—ਜਿਸ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਧਾਰਾ—ਜਿਸਦਾ ਨੇਤ੍ਰਿਵ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ-ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਹੈ—ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ, ਅਤੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਦਲਾਲਾ-ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦ-ਵਿਰੋਧੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਰੁਖ ਅਪਨਾਣ ਕਾਰਨ ਜਨ-ਹਿੱਤ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਦਭਾਵ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਿਰੁਧ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੰਗ ਜਨਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਲਈ ਘਾਤਕ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਪਰੰਤੂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਿਵ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਸੁਲਾਹ-ਸਮਝੌਤੇ ਅਤੇ ਸੌਦੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਗਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦ ਜ਼ੋਰ ਨੇ ਸੰਪਰ-ਦਾਇਕਤਾ, ਅਤਿਵਾਦੀ ਅਤੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨ-ਸਮਰਥਕ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਵਿਰੋਧੀ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਘੁਸਬੈਠ ਨੂੰ ਅਸਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਸਨ ਗੁੱਟ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘੁਸਬੈਠੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਤੋੜਣ ਅਤੇ ਫੌਜੀ-ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਅਧਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਵਿਆਪਕ ਲੋਕਮੱਤ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਈ। ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਆਈਆਂ

ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਇਸਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਿਰੁਧ ਘੋਲ ਬਣਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ-ਸਮਸਿਆ ਦੇ ਗੱਲ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਗਤਿਸ਼ੀਲ, ਦੇਸ਼-ਭਗਤ ਜਨ-ਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਇਸ ਘਟਨਾ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਉਸਾਰੂ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ :—

1. ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅਟੁੱਟ-ਏਕਤਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨਾਂ ਤੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਲਈ ਉਪਰੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ "ਗੁਰੂ-ਗ੍ਰੰਥ ਨ ਕੇਵਲ ਸਿਖ ਗੁਰੂਆਂ ਬਲਕਿ ਹਿੰਦੀ, ਮਰਾਠੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਪੀਰਾਂ-ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਾਰ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਸੰਤਾਂ ਵਿਚ ਮਾਣਯੋਗ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਵਡਾ ਵਰਗ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ-ਮਾਰਗ ਦਾ ਅਨੁਸਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਹਿਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਵਿਲਖਣ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਾਇਮ ਰਖ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਿਲਜੁਲ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਅਜ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਹਿੱਤ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਾਮਰਾਜ ਅਤੇ ਸਾਮੰਤਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਇਕਮੁੱਠ ਹੋ ਕੇ ਲੜਨ। ਕੇਵਲ ਇਸ ਏਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਦੋਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ-ਉਨਮਾਦੀਆਂ, ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨ-ਸਮਰਥਕਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ-ਸ਼ਾਸਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
2. ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਰਗ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਪੰਜਾਬ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਕ ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਗਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਤਾਂ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮੰਗਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜਵਿਆਪੀ ਜਨਵਾਦੀ ਸੰਗਠਨ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਪੰਜਾਬੀ-ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ।
3. ਇਸ ਜਨਵਾਦੀ ਸੰਗਠਨ ਰਾਹੀਂ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਿਰੁਧ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਲੋਕ-

- ਅੰਦੋਲਨ ਚਲਾਇਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁਲਕ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੇ ਜਨ-ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ।
4. ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਭਾਰਤੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ) ਅਤੇ ਸੀ. ਪੀ. ਐਮ. (ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ) ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਸਕ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਤਮਾਮ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਿਰੁਧ ਅੰਦੋਲਿਤ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਨਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।
5. ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਸੈਨਾ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਵਾਪਸੀ, ਪੰਜਾਬ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹਿੰਸਕ ਵਾਰਦਾਤਾਂ, ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਅਤੇ ਗੱਲਡਨ ਟੈਂਪਲ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਈ ਜਾਏ । ਪ੍ਰੈਸ ਸੈਂਸਰਸ਼ਿਪ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । ਸਾਰੀਆਂ ਗੈਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰ ਦਿਤੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਹੱਲ ਲਭ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਕਾਰਗਰ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਜਾਏ । ਕੇਵਲ ਇਹਨਾਂ ਉਪਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੱਚੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਕਲ ਤਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਹਿਲ ਕਦਮੀ ਸ਼ਾਸਕ ਵਰਗ ਦੇ ਹੱਥ ਰਹੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਪਟਨਾ-19 ਜੂਨ 1984

ਇੰਡੀਅਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਫੋਰਟ (ਬਿਹਾਰ ਸ਼ਾਖਾ)
ਦਫ਼ਤਰ : ਉਪਾਅਧਿਆਏ ਲੇਨ ਪਛਮੀ ਲੋਹਾਨੀਪੁਰ
ਪਟਨਾ-800003

1973 ਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੱਤੇ ਦੇ ਚੌਥੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਇਸ ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਦਰਜ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਗਾਂ ਹਨ : 1. ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਅਤੇ ਸੰਪਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਇਕਾਈ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ । 2 ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਨੂੰ ਨਿਸਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ । 3. ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਸੰਬੰਧੀ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਨਦੀ ਤੱਟ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ । 4. ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੈਡ ਵਰਕਸ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਿਰੰਤਣ ਹੋਵੇ । 5. ਰਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਸੱਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ । ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਖਿਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ, ਤਾਰ, ਡਾਕ ਤੇ ਰੇਲਵੇ ਅਤੇ ਕਟੌਸੀ ਦੇ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਤੀਕ ਸੀਮਤ ਹੋਵੇ ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਇੰਡੀਅਨ ਕੌਂਸਲ ਫਾਰ ਸਿੱਖ ਆਫੇਰਜ਼,
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ